

Streszczenie

Tematem niniejszej pracy doktorskiej jest zagadnienie kolokacji z leksykograficznego punktu widzenia. Problem badawczy natomiast stanowi leksykograficzny opis kolokacyjnych związków wyrazowych w porównaniu niemiecko-polskim. Praca składa się z czterech rozdziałów, jednego teoretycznego, jednego teoretyczno-empirycznego oraz dwóch empirycznych.

W pierwszym rozdziale przedstawiona jest geneza badań nad kolokacjami w obszarze anglojęzycznym. Geneza ta łączy wiele perspektyw i podejść: począwszy od metaleksykograficznego względnie leksykograficznego, po antropologiczny względnie antropocentryczny, dalej glottodydaktyczny, skończywszy na leksykalnym i korpusowym.

W drugim rozdziale teoretyczno-empirycznym opisane badania nad kolokacjami osadzone są już *stricte* w ujęciu językowym. Tutaj przedstawiony zostaje stan badań nad kolokacjami wśród polskich germanistów – a jest to ujęcie komparatywne niemiecko-polskie, w dużej mierze glottodydaktyczne. Ze względu na znikomą ilość badań metaleksykograficznych nad kolokacjami dla niemiecko-polskiej pary językowej w rozdziale tym podjęto próbę analizy metaleksykograficznej kolokacji w wybranych słownikach języka niemieckiego i języka polskiego. Z jednej strony są to ogólne słowniki dwujęzyczne niemiecko-polskie i polsko-niemieckie (WSNP PWN, WSPN PWN i WSNP PONS, WSPN PONS) jak i ogólny polski słownik jednojęzyczny (WSJP PAN), z drugiej natomiast – niemieckie jednojęzyczne słowniki specjalistyczne kolokacji (WBKA i WBK) oraz jednojęzyczny polski słownik specjalistyczny kolokacji (SDS), a także dwujęzyczne, takie jak niemiecko-węgierski słownik specjalistyczny kolokacji (KOLLEX) oraz niemiecko-słowacki słownik specjalistyczny kolokacji (WICOL). Problematyzowane są przy tym: definicja i ujęcie kolokacji w słownikach, wzorce kolokacji oraz makro- i mikrostruktura słowników, a punkt ciężkości leży na przedstawieniu i leksykograficznym opisie kolokacji.

Pod uwagę brane jest medium słownika – drukowane (WSNP PWN, WSPN PWN, WSNP PONS, WSPN PONS, WBKA, WBK, SDS, KOLLEX) i elektroniczne (WSJP PAN, WICOL), przedmiot słownika – ogólne (WSNP PWN, WSPN PWN, WSNP PONS, WSPN PONS, WSJP PAN) i specjalistyczne (WBKA, WBK, SDS, KOLLEX, WICOL) oraz liczba języków – jednojęzyczne (WBKA, WBK, SDS, WSJP PAN) i dwujęzyczne (WSNP PWN, WSPN PWN, WSNP PONS, WSPN PONS, KOLLEX, WICOL). W mikrostrukturze niniejszych słowników analizowany jest aspekt binarności kolokacji, w której lemat pełni funkcję bazy kolokacyjnej, a jej kolokatory stanowią treść artykułu słownikowego. Kolejność uporządkowania kolokatorów według zasady gramatyki i/lub semantyki oraz stosowanie znaków graficznych oddzielających poszczególne jednostki stanowi przy tym kolejny ważny aspekt analizy. Oprócz tego porównywane są

zastosowane w wymienionych słownikach różne umowne znaki graficzne, oznaczenia stylistyczne, informacje gramatyczne i/lub przykłady użycia oraz inne niż kolokacje związki wyrazowe.

Osobną kwestię analiz leksykograficznych stanowi zagadnienie uwzględnienia kolokacji w ogólnych słownikach dwujęzycznych niemiecko-polskich (WSNP PWN i WSNP PONS). Postawiona teza, jakoby w słownikach tych kolokacje były marginalizowane (z tytułu słowników ogólnych), uzasadnia potrzebę stworzenia dwujęzycznego niemiecko-polskiego i polsko-niemieckiego słownika specjalistycznego. Identyfikacja kolokacji w WSNP PWN i WSNP PONS to przedmiot analiz trzeciego rozdziału. A owa identyfikacja kolokacji dokonuje się nie tylko w miejscach przedstawionych we wskazówkach dla użytkownika słownika, czyli tam, gdzie wyjaśniane jest znaczenie hasła, lecz również w tej części mikrostruktury, gdzie przedstawione jest jego użycie, czyli w przykładach użycia.

Za materiał badawczy służy zbiór wybranych 110 leksemów niemieckich – 57 rzeczownikowych, 34 – czasownikowych i 19 – przymiotnikowych. Ich wybór dokonany zostaje na podstawie trzech kryteriów: frekwencyjnego, glottodydaktycznego i leksykograficznego. Leksemy te należą mianowicie do 500 korpusowo najczęstszych leksemów języka niemieckiego, przyporządkowane są poziomowi A, a także znajdują się w dwóch specjalistycznych słownikach kolokacji niemieckich (WBK i WBKA) bazujących na elektronicznych korpusach językowych. Analizy 110 wybranych lemat pod kątem ich kolokatorów wykazują, że w słowniku PWN 110 lematom przyporządkowano w sumie 902 kolokatorów, a drugiemu słownikowi PONS – 803. W PWN na jedno hasło słownikowe przypada zatem średnio 8,2 kolokatorów, a w PONS – 7,3. Najwięcej kolokatorów – m.in. ze względu na największą ilość możliwych wzorców kolokacyjnych – wykazują lematy rzeczownikowe. I tak w PWN 57 wybranym rzeczownikowym wyrazom hasłowym przyporządkowano 759 kolokatorów, a w PONS – 652. Zatem na jeden rzeczownikowy wyraz hasłowy przypada w PWN średnio 6,9 kolokatorów, a w PONS – 5,9. Jeśli chodzi o lematy czasownikowe, to 34 wybranym czasownikom przyporządkowano w PWN 132 kolokatory, a w PONS – 134. Na jeden czasownik przypada więc w PWN 3,8 kolokatorów, a w PONS – 3,9. W przypadku ostatniej grupy wyrazów hasłowych 19 wybranym przymiotnikom przyporządkowano w PWN 11 kolokatorów, a w PONS – 17. Zatem na jeden przymiotnik w PWN przypada 0,5 kolokatora, a w PONS – 0,8. Z analiz ilościowych wynika dalej, że największy odsetek wszystkich kolokacji stanowią kolokacje rzeczownikowe (84,15 % w PWN oraz 81,19 % w PONS), następnie kolokacje czasownikowe (14,63 % w PWN oraz 16,69 % w PONS), a najmniejszy odsetek wykazują kolokacje przymiotnikowe (1,22 % w PWN oraz 2,12 % w PONS). Spośród kolokacji rzeczownikowych największą ilość kolokatorów przypisana jest rzeczownikowi *Wort* w słowniku PWN – 52. Wśród czasownikowych wyrazów hasłowych największą liczbą kolo-

katorów wyróżnia się czasownik *sagen* w słowniku PONS – 20. Jeśli chodzi o kolokacje przymiotnikowe, to największą ilość kolokatorów została przypisana przymiotnikowi *richtig* w PONS – 5. Wśród wszystkich 110 wybranych lemat aż 23 wyrazom hasłowym nie przyporządkowano jednak żadnych kolokatorów, co stanowi 1/5 (20,9%) wszystkich lemat. Pośród nich znajdują się 3 rzeczowniki, 8 czasowników i aż 12 przymiotników. Reasumując analizy leksykograficzne w dwóch słownikach PWN i PONS, można stwierdzić następująco, że najmniej kolokacji notuje się w przymiotnikowych artykułach słownikowych. Kolokacje przymiotnikowe są w tychże słownikach najmniej reprezentatywne, a przymiotnikom przypisuje się stosunkowo najmniej kolokatorów lub wręcz wcale.

W kolejnym etapie badań 110 tychże jednostek leksykalnych przeanalizowanych zostaje pod kątem ich kolokatorów w elektronicznym korpusie języka niemieckiego DWDS. Punktem odniesienia analiz jakościowych staje się dla kolokatorów wyekscerpowanych z dwujęzycznych słowników niemiecko-polskich PWN i PONS każdorazowo 20 najistotniejszych statystycznie kolokatorów korpusu DWDS. Ustalenie ostatnich jest możliwe dzięki elektronicznemu narzędziu *Wortprofil 3.0*, który pozwala, posługując się statystyczną miarą *logDice*, ustalać najistotniejsze, tj. najbardziej typowe kolokatory. Analiza jakościowa wykazuje, że spośród 1 256 kolokatorów tworzących z 57 lematami w PWN i PONS kolokacje rzeczownikowe 385 kolokatorów należy do 20 najbardziej typowych kolokatorów w korpusie DWDS, co stanowi 30,65 %. Wśród 186 przysłówkowych kolokatorów, które tworzą z 34 czasownikami w PWN i PONS kolokacje czasownikowe uznaje się 51 za najistotniejsze kolokatory w DWDS, czyli 27,41 %. Jeśli chodzi zaś o kolokacje przymiotnikowe, to wśród 58 przysłówkowych kolokatorów dla 19 przymiotników w PWN i PONS 26 (44,82 %) należy do każdorazowo 20 najbardziej typowych kolokatorów według danych statystycznych w DWDS.

Reasumując, można stwierdzić, że spośród wszystkich 1 500 kolokatorów wyekscerpowanych z PWN i PONS dla 110 wybranych wyrazów hasłowych 462 kolokatory uznaje się za najistotniejsze statystycznie. Zatem 30,8 % wszystkich kolokatorów tworzy z bazami kolokacyjnymi – należącymi *nota bene* do słownictwa podstawowego – najbardziej typowe kolokacje. Uznając fakt, iż analizowane słowniki PWN i PONS są słownikami ogólnymi, a nie specjalistycznymi, zaskakuje stosunkowo wysoki odsetek kolokatorów statystycznie najistotniejszych. A to pokazuje, że w 1/3 wszystkich przykładów użycia wyrazy hasłowe wchodzą w kolokacje z typowymi kolokatorami. Niemniej jednak w 2/3 wszystkich przykładów użycia kolokatory nie należą do typowych. Celem niniejszej pracy nie jest jednak krytyka i wartościowanie słowników ogólnych PWN i PONS pod kątem kolokacji, ponieważ z założenia tychże słowników funkcją ich nie jest uwzględnianie jak największej liczby kolokacji. Chodzi tutaj bardziej o ukazanie potrzeby stworzenia dwujęzycznego słownika specjalistycznego, który w porównaniu dwóch języków – języka niemieckiego i języka polskiego –

zebrałyby najistotniejsze kolokacje wyrazów hasłowych należących do słownictwa podstawowego (do poziomu A według Wspólnych Europejskich Ram Referencyjnych).

Aby zrealizować powyższy cel, ostatnim etapem – po analizie leksykograficznej kolokatorów w słownikach ogólnych PWN i PONS oraz analizie korpusowej kolokatorów w elektronicznym korpusie języka niemieckiego DWDS – jest leksykograficzna analiza kolokatorów w jednojęzycznych niemieckich słownikach specjalistycznych kolokacji WBK i WBKA. Ze 110 artykułów słownikowych wybranych wyrazów hasłowych wyekscerpowano te kolokatory, które – podobnie jak bazy kolokacyjne – należą do słownictwa podstawowego (poziom A). Planowany dwujęzyczny niemiecko-polski słownik specjalistyczny kolokacji powinien zawierać kolokacje na poziomie A. Jest on bowiem kierowany docelowo do wszystkich grup uczących się języka niemieckiego jako obcego. Podsumowując, wyekscerpowano 2 020 kolokatorów (przymiotnikowych, czasownikowych i rzeczownikowych) dla 57 baz rzeczownikowych, 364 kolokatorów (przysłówkowych) dla 34 baz czasownikowych oraz 111 kolokatorów (przysłówkowych) dla 19 baz przymiotnikowych. Ostatecznie kolokatory te posłużyły jako baza słownikowa.

Uwieńczeniem analiz metaleksykograficznych i korpusowych jest stworzenie w czwartym rozdziale 110 haseł słownikowych zawierających opis leksykograficzny kolokacji niemieckich i polskich dla planowanego dwujęzycznego internetowego słownika kolokacji KOLL¹. Opis ten jest kompilacją opisów leksykograficznych analizowanych w niniejszej pracy słowników specjalistycznych kolokacji – jednojęzycznych (WBK, WBKA, SDS) i dwujęzycznych (KOLLEX i WICOL). Dla kolokacji rzeczownikowych przyjęto dziewięć wzorców kolokacyjnych, a dla kolokacji czasownikowych i przymiotnikowych – jeden. Uwzględniono informacje gramatyczne (dotyczące akcentu, rodzaju, liczby mnogiej, części mowy i ewentualnej polisemii) przy lemacie, oraz przy kolokatorach (dotyczące części mowy oraz przypadku gramatycznego). Informacje semantyczne dotyczące ekwiwalentów tłumaczeniowych zawarto zarówno przy lemacie, jak i w mikrostrukturze przy całych kolokacjach. Przyjęto gramatyczno-semantyczny porządek przedstawienia kolokatorów oraz zastosowano cztery rodzaje znaków graficznych grupujących dane kolokatory w blokach tematycznych. Przyjęto zasadę typograficzną przedstawienia kolokatorów pogrubioną czcionką, a baz kolokacyjnych w mikrostrukturze i ich polskich ekwiwalentów tłumaczeniowych stylem *recte*. Kursywę zastosowano dla rodzajników gramatycznych i zaimków nieokreślonych. Przy helwetyzmach oraz kolokatorach o zabarwieniu potocznym użyto odpowiednich skrótowców stylistycznych. Aby natomiast zaznaczyć kolokacje międzyjęzyczne, to jest takie, które wykazują wysoki poziom interferencji, zastosowano specjalny znak graficzny (☼) w formie lampy sygnalizującej wysokie prawdopodobieństwo popełnienia błędu

---

¹ <http://sloownik-kolokacji.nlp.ipipan.waw.pl/>.

interferencyjnego. W ten sposób nie tylko podano pary kolokacji niemiecko-polskich, ale również uświadomiono niedosłowność przekładu niemieckiej kolokacji na język polski.

Konkludując, stworzenie opisu leksykograficznego dla kolokacji niemieckich i ich polskich ekwiwalentów tłumaczeniowych było możliwe dzięki wnikliwej metaleksykograficznej analizie mikrostruktur wybranych słowników ogólnych i specjalistycznych. Zastosowanie zasady binarności pozwoliło przedstawić kolokacje leksykograficznie, gdzie bazą kolokacyjną jest wyraz hasłowy, a kolokatory stanowią jej mikrostrukturę. Po trzecie niemiecko-polskie skontrastowanie kolokacji ukazało i tym samym potwierdziło problem interferencji i błędów interferencyjnych w obszarze kolokacji interjęzykowych dla pary językowej niemiecko-polskiej. Problem ten w wyrozumowanej mikrostrukturze słownika został odpowiednio zasygnalizowany specjalnym znakiem graficznym. Tak przedstawiony opis leksykograficzny kolokacji może przyczynić się do wydania pierwszego na świecie dwujęzycznego niemiecko-polskiego słownika specjalistycznego, a tym samym znaleźć zastosowanie wśród uczących się języka niemieckiego jako obcego, a ze względu na produktywny charakter słownika – w szczególności w celu produkcji tekstów niemieckojęzycznych.

Przedstawiony w niniejszej pracy opis leksykograficzny znalazł zastosowanie w dwujęzycznym internetowym słowniku kolokacji KOLL i jest ogólnie dostępny dla wszystkich użytkowników języka polskiego uczących się języka niemieckiego jako języka obcego.